

2010. – № 16 (277). – С. 9. 3. *Скрипнюк О. В.* Правова держава в Україні: теоретична модель та практика реалізації на сучасному етапі / О. В. Скрипнюк // Право України: Юридичний журнал. – 2010. – № 7. – С. 5-6. 4. *Денисюк М. В.* Принцип верховенства права як основа розвитку правової держави та громадянського суспільства / М.В. Денисюк // Альманах права. – 2012. – №3. – С.154-155. 5. *Шемшученко Ю.С.* Державний суверенітет і права держави (до 20-річчя Декларації про державний суверенітет України) / Ю. С. Шемшученко // Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал / Верховна Рада України. – 2010. – № 16 (277). – С. 3. 6. *Шемшученко Ю.С.* Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / за ред. Ю.С. Шемшученко: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАНУ, 2001. – С. 23-24. 7. *Заць А.П.* Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 [Електронний ресурс] / А.П. Заць. – К., 1999. – С. 16. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/avto-ref/view/15950.html> 8. *Денисюк М. В.* Цит. праця. – С.153. 9. *Шульженко Ф. П.* Соціально-правова держава: сутність, проблеми політичної модернізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 [Електронний ресурс] / Ф. П. Шульженко; НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – К., 2009. – 23 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/350672.html> 10. *Ревенко Г.В.* Правова соціальна держава: теорія та сучасні проблеми становлення в Україні / Г. В. Ревенко // Вісник одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2009. – № 13. – С. 421.

УДК 340.1

Я. Л. МОСКАЛЕНКО

ГЕРМЕНЕВТИКА ТА ПРАВОРОЗУМІННЯ (ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ)

Стаття присвячена складній і багатогранній проблемі сучасного праворозуміння. Підкреслено, що вивчення сутності, природи та призначення права в суспільстві потребує врахування різних підходів, способів, прийомів щодо його пізнання. Однієї із методологічних засад на якій зупиняється автор є герменевтика. Так, підкреслено, що саме завдяки цьому методу може відбуватися і відбувається розуміння певних складових «функціонального» навантаження такого складного явища соціальної дійсності, як право. Отже, саме інтерпретація, тлумачення цієї категорії сприяють приросту наукових знань в сучасній теорії права щодо проблематики, пов'язаної із праворозумінням.

Ключові слова: герменевтика, право, праворозуміння, школи праворозуміння, інтерпретація як метод пізнання, тлумачення права.

Москаленко Я.Л. Герменевтика і правопонимання (к вопросу о подходах к изучению проблемы).

Статья посвящена сложной и многогранной проблеме современного правопонимания. Подчеркнуто, что изучение сущности, природы и назначения права в обществе требует учета различных подходов, способов, приемов по его познания. Одной из методологических принципов на которой останавливается автор является герменевтика. Так, подчеркнуто, что именно благодаря этому методу может происходить и происходит понимание определенных составляющих «функционального» нагрузки такого

© **МОСКАЛЕНКО Яна Леонтіївна** – аспірантка відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корещького НАН України

сложного явления социальной действительности, как право. Итак, именно интерпретация, толкование этой категории способствуют прироста научных знаний в современной теории права по проблематике, связанной с правовопониманием.

Ключевые слова: герменевтика, право, правовопонимание, школы правовопонимания, интерпретация как метод познания, толкования права.

Moskalenko Jna. Hermeneutics of law and (to a question about the approaches of studying the problem).

The article is devoted to the complex and multifaceted problem of modern legal thinking. Emphasized that the study of the essence, the nature and purpose of law in society requires consideration of different approaches, methods, techniques, for his knowledge. One of the methodological principles on which stops the author is hermeneutics. Thus, it is emphasized that it is through this method can and does occur understanding of certain components of the "functional" load such complex phenomena of social reality, as a right. So, it is an interpretation, the interpretation of this category contribute to growth of scientific knowledge in the modern theory of law on issues related to the legal understanding.

Key words: hermeneutics, law, legal thinking, the school of law, the interpretation as a method of knowledge, interpretation of law.

Однією з найактуальніших проблем сучасної теорії права, які багато десятиліть поспіль, лишається проблема праворозуміння або, іншими словами, розуміння та інтерпретації сутності, природи та значення цього явища.

Зрозуміло, що право як явище соціальної дійсності потребує свого тлумачення, роз'яснення не тільки відповідно до певних шкіл або напрямів його вивчення, але й з багатьох інших позицій, точок відліку тощо. Не останнє місце в інтерпретаційному виявленні сутності права займають практичні виміри та підходи. Перед тим, як заглибитися в сутність цього явища, деяку увагу присвятимо аналізу запропонованого методу дослідження, а саме – методу герменевтики.

Герменевтика становить одне з найважливіших джерел сучасної методології в галузі теорії тлумачення права, заснованої на визнанні принципової ролі мови для адекватної інтерпретації та розуміння правових яви¹. Зрозуміло, що розуміння сутності, природи та «функціонального» навантаження права вимагає відповідної розумової діяльності, в першу чергу – тлумачення. Проблема тлумачення є однією з традиційних проблем юридичної науки. Вона має самостійне значення в процесі наукового та повсякденного пізнання державно-правових явищ. Проблеми герменевтиці як інтерпретаційного метода, засобу тлумачення державно-правових явищ присвятили свої дослідження такі відомі вчені, як Ф. Савінї, Г. Пухта, пізніше – Є. Васильовський, О. Градовський, І. Покровський, Г. Шершеневич тощо. Серед українських вчених, які вивчали це явище варто згадати А. Козловського, О. Мережко, О. Скакун, П. Рабіновича тощо.

Термін «герменевтика» має декілька пояснень, серед яких: «переклад», «пояснення», «інтерпретація», «тлумачення».

Сучасна юридична герменевтика явище порівняно молоде, втім саме герменевтичний підхід відповідає нагальним потребам сучасної правової

доктрини та практики. Після деяких загальних вступних пояснень, спробуємо застосувати саме герменевтичний підхід для з'ясування деяких аспектів проблеми праворозуміння.

Слід зазначити, що «шлях» пов'язаний з праворозумінням завжди був тернистим і доволі складним. Пошук оптимального або універсального визначення права характерний як для вітчизняної, так і для зарубіжної юриспруденції, як в минулому, так і сьогодні. Залежно від тих чи інших аргументів, просторово-часових вимірів в історичній і правовій ретроспективі виникають різні напрями, спрямування та школи права. Загально визнана типологія права, принаймні, складається з: нормативістського підходу, соціологічного, теорії природного права, філософського розуміння права і інтегративної юриспруденції.

Не заперечуючи важливість кожного з цих напрямів і необхідність їх дослідження хочемо зазначити, що пошуки єдиного або абсолютного визначення права, яке нарешті врівноважило б суперечки між прибічниками природно-правового, позитивного і філософського підходів до права не досягли своєї мети. Тому ми вважаємо, що постановка проблеми про праворозуміння, його сутність, природу, а здебільшого – призначення в суспільному, державному та правовому розвитку може охоплювати і охоплює, що найменше дві проблеми. Перша проблема, пов'язана з привалюванням однієї із зазначених вище теорій праворозуміння в певних просторо-темпоральних характеристиках. Друга проблема, пов'язана із своєрідністю права, а, отже, висновком на основі інтерпретації, що ця категорія не може бути однакою для різних державно-правових утворень, навіть в рамках однієї правової сім'ї.

Не заперечуючи сам по собі абстрактний рівень і характер права, в цій статті маємо на меті окреслити такі його характеристики, що допоможуть в усвідомленні і розумінні того, що це явище соціальної дійсності не може розглядатися як стале, незмінне або, як формат однаковий для доволі різних держав, правових розвитків в різних хронологічних рамках².

Справа в тому, що право – універсальний регулятор, але не універсальна константа. В одних правових системах домінують одні риси права, в інших більш рельєфними є інші, як раз це і дозволяє зрозуміти герменевтичний метод, деякі аспекти інтерпретації цього явища.

Право внаслідок тих же причин, що і держава виникає під впливом економічних, політичних, соціальних та інших процесів. Що стосується первісних суспільств, то стосовно до них мова іде про звичаї чи соціальні норми первісного суспільства, чи про мононорми. Під мононормою (від грец. *monos* – один і від лат. *norma* – правило) розуміли синкретизм соціальних норм, тобто єдність релігійних, моральних, правових тощо норм³.

Синонімом терміна звичаєве право – може слугувати термін архаїчне право, що підкреслює їх відмінність від сучасного права. В спеціальній етнологічній літературі використовується також поняття «традиційне право», тобто про феномен права можливо розмірковувати починаючи з

ранніх стадій розвитку людського суспільства. Характеристику архаїчного права пов'язують із існуванням особливої юридичної ментальності.

Отже, від засадничих основ права, що обумовлюються різними причинами від економічного розвитку до географічного розташування країни, залежатиме розвиток права як соціального феномену, і розвиток правової системи в цілому, що їх відобразатиме. Причому, за нашим глибоким переконанням, право не може розглядатися «як єдиний еталон» навіть для країн однієї правової сім'ї, тому інтерпретувати та тлумачити це явище слід з урахуванням багатьох взаємопов'язаних факторів.

За І. Кантом моральний імператив і правовий принцип всезагальної формальної рівності співпадають⁴. Мислитель, визначаючи поняття права, підкреслював, що «право – це сукупність умов, при яких сваволя особи сумісна зі свавіллям іншого з погляду всезагального закону свободи»⁵. Людству прийдеться ще доволі довго працювати у напрямі підготовки кожного члена суспільства до усвідомлення здатності шанувати право, тобто до сприйняття його канонів, приписів та настанов.

Оскільки людина живе в соціокультурному просторі, правова реальність не може формуватися поза нею і не нести на собі відбиток і культури, і соціальності, правової реальності. Правова реальність органічно включена в загальний, єдиний, нормативно-ціннісний континіум «соціальність-культура». Як соціальне явище в об'єктивній формі право існує в правових відносинах і соціальних інститутах, в суб'єктивній формі – в правосвідомості, що обслуговує правове життя. Цивілізований соціум вбачає в праві засіб захисту своєї цілісності і саморозвитку⁶.

В регулюванні суспільних відносин право взаємодіє з мораллю. Для пояснення правових норм необхідний не тільки їх всебічний аналіз з урахуванням ідей правової свідомості суспільства, соціальної групи, але і вияв взаємозв'язків норм права з принципами і нормами моралі, з моральною свідомістю суспільства. Застосування норм права потребує проникнення в моральну оцінку життєвих відносин, обставин з конкретної юридично значущої справи. Аналіз моральних відносин, їх оцінка мають особливе значення при розгляді шлюбно-сімейних, а також багатьох цивільних та кримінальних справ.

Проблема співвідношення права та моралі традиційно розглядається в контексті виділення загальних і відмінних рис названих явищ. При цьому самі феномени «право» та «мораль» сприймаються як самостійні і уособленні. Подібний підхід припустимий тільки в тому випадку, якщо говорити про право і мораль як про метафізичні (які розглядаються поза реальні життєві обставини) категорії. Більш логічним є розгляд проблеми співвідношення права та моралі в контексті взаємообумовленості моральних і юридичних начал у змісті правових норм. Основним моральним началом права є його справедливість, що ж стосується юридичного начала, то, на наш погляд, це, перш за все загальна значимість і результативність правового припису. Без всебічного і глибокого розуміння змісту правових норм

неможливе правове регулювання суспільного життя. Тлумачення норм права – необхідна передумова розкриття його сутності.

Яскравою характеристикою, що свідчить про своєрідність права в певних заданих координатах часу і простору є принципи права. Принципи права беззаперечно приналежать до його основних механізмів. Принцип – це завжди вихідне начало, це – завжди ідея, а крім неї і норми, і соціальні відносини, оскільки принципи набувають нормативного і правозастосовчого змісту⁷.

Принципи розповсюджуються на багато сфер життєдіяльності людини. Вони реально перетворюються в дійсність, мають певне ідеологічне і виховне значення. Погоджуючись з тим, що принципи права в даному викладі не є здобутком права однієї якої-небудь держави або ряду держав певного історичного періоду, слід зазначити, що вони відтворенні всією історією права та всього правового розвитку, деякі з принципів сформовані ще в період формування римського права і здобули свого втілення та застосування в різних історичних умовах.

Втім, хотілося б висловити думку, що правове поле кожної країни в кожний історичний період включає в себе дві складові: одна – це загальні глибинні підвалини права, що відтворюють історію і втілюють правоприємство; інша складова – це особливості, пов'язані із специфікою кожної країни. Поєднання цих двох складових надають індивідуальну, неповторну «картину» права різних країн. Слід визнати, що всі вони в демократичних суспільствах спираються на загальну основу правових принципів⁸.

Слід зазначити, що питання про сутність права і його призначення в житті суспільства безпосередньо пов'язане з його функціями, що потребують необхідного герменевтичного аналізу. В свою чергу слід визнати, що саме правові функції відображають легітимність діючої влади, загально-соціальну спрямованість діяльності держави, оскільки право покликане забезпечувати інтереси всіх членів суспільства і кожного з них зокрема. Отже, право повинно бути найбільш ефективним соціальним регулятором, визначати можливу і обов'язкову поведінку в даному суспільстві.

В такий спосіб право справляє безпосередньо позитивний вплив на поведінку суб'єктів правовідносин та на систему суспільних відносин в цілому, а це, в свою чергу, відображають регулятивна, охоронна, виховна, функція переконання, примусу та інші функції права.

Як зазначають сучасні правознавці, право за своєю природою покликане в суспільстві увідповіднювати протилежні інтереси різних соціальних суб'єктів, сприяти вирішенню різних соціальних суперечностей, примушуючи сторони шукати компроміси, укладати угоди тощо⁹.

Особливо важливою є превентивна, попереджувальна місія права. Правові норми утримують в собі санкції – саме завдяки їм ця місія в значній мірі і здійснюється.

Оскільки суспільство, як соціологічна реальність, постає як структура нормативно встановленої та координованої поведінки, то заслугою та пріо-

ритетом права є те, що воно не лише впорядковує й інтегрує суспільні дії, зберігаючи цілісність і усталеність суспільного організму, але й сприяє створенню узагальнених, міцних і стійких моделей поведінки. Завдяки праву поведінка, що відхиляється від норми, утримується в жорстких межах санкцій, відновлюється регулятивний стан речей, що був порушений девіантною поведінкою, соціальні конфлікти позбавляються деструктивної сили, як врегульовані раціонально-договірним способом – так право здійснює свою суспільноформуючу та стабілізуючу функції. Ці функції здійснюються засобами адаптації до вимог держави, конкретних осіб, громадянського суспільства, досягнення конкретних цілей по зміцненню соціального порядку, збереження власної системної цілісності, захист основних нормативно-ціннісних принципів, моделей належного, ідеалів, що є довготерміновими – морально-правовими орієнтирами.

Інтерпретуючи зміст якої-небудь функції права необхідно постійно мати на увазі зв'язок призначення права з напрямками його впливу і навики – визначеність останніх призначенням права.

Що ж слід розуміти під соціальним призначенням права і правовим впливом?

Соціальне призначення права, як уже зазначалося, визначається потребами суспільного розвитку, у відповідності з якими створюються закони, спрямовані на закріплення певних відносин, їх регулювання чи охорону¹⁰.

В кожному правовому середовищі право виконує відповідні функції, проте їх «регулююча» або «охоронна» дія є різною в різних суспільствах та різних хронологічних межах. Тому право, як найбільш дієвий регулятор суспільних відносин вирізнятиметься також своїм функціональним навантаженням в якому домінують або регулятивні, або охоронні властивості. Ефективність правового регулювання серед багатьох факторів не в останню чергу обумовлюватиметься результативністю правового впливу – правовими функціями.

Отже, застосовуючи герменевтичний метод ми можемо надати відповідну інтерпретацію права: а) право є масштабом свободи особистості в суспільстві, визначає межі цієї свободи та встановлює відповідальність за порушення доступних меж; б) право – це форма свободи в реальних суспільних відносинах; в) право виражає ідеї справедливості, є критерієм правильного розподілу матеріальних і інших благ між різними прошарками населення – пенсіонерами, які не працюють, неповнолітніми, інвалідами, багатодітними сім'ями тощо; г) право передбачає можливість вирішення спорів та конфліктів на основі справедливості та законності в судовому порядку; д) право є важливим фактором прогресу, джерелом відновлення суспільства у відповідності з ходом історичного розвитку. Відображаючи та закріплюючи нові, прогресивні тенденції в суспільстві, право сприяє його становленню, підвищенню ролі та значення, забезпечує його існування та розвиток за допомогою державної підтримки і тим самим стимулює розвиток суспільства в прогресивному напрямі. Забороняючи одночасно

застарілі форми соціального життя, виключаючи їх з реальної дійсності, право ліквідує перепони для розвитку нового, створює для цього сприятливі умови; право закріплює створені громадянами різні суспільні формування, політичні партії, творчі організації, комерційні та інші структури та їх вільну діяльність; право створює передумови економічної безпеки, забезпечення внутрішньої громадської безпеки та зовнішньої безпеки держави і суспільства тощо.

В такий спосіб хочемо ще раз наголосити, що проблема праворозуміння є вкрай важливою і складною. Отже, потребує свого вивчення під різними кутами зору та має враховувати різні прийоми, способи та методи сучасного наукового знання. Один із таких методів – герменевтика, що допомагає інтерпретувати, витлумачити різні складові (аспекти) категорії «праворозуміння» за для поглиблення наукових знань про це явище соціальної дійсності.

1. *Хабибуліна Н.И.* Политико-правовые проблемы семиотического анализа языка закона (теоретико-методологическое исследование) : автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Н. Хабибуліна. – СПб., 2001. – С. 4. 2. *Онiщенко Н.М.* Проблеми сучасного праворозуміння: доктрини, етапи становлення та розвитку / Н.М. Онiщенко // Шості юридичні читання. Правова культура, правова свідомість і право. – К., 2010. – С. 5-8. 3. *Шершеневич Г.Ф.* Общая теория права : в 2-х т.; [учеб. пособ.] / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Изд-во «Юрид. колледж МГУ», 1995. – Т. 2. – С. 112. 4. *Кант И.* Основы метафизики нравственности / И. Кант. – СПб.: Наука, 1995. – 529 с. 5. Там смо. 6. *Мухаев Р.Т.* Теория государства и права : [учебник] / Р.Т. Мухаев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юнити-Дана; Закон и право, 2005. – С. 489-495. 7. *Онiщенко Н.М.* Цит. праця. – С. 5-8. 8. *Лившиц Р.З.* Теория права : [учебник] / Р.З. Лившиц. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во БЕК, 2001. – С. 200. 9. *Онiщенко Н.М.* Проблеми ефективності законодавства: сучасна доктрина та потреби практики / Н.М. Онiщенко // Судова апеляція. – 2006. – № 2 (3). – С. 10-15. 10. *Теорія держави і права.* Академічний курс : [підручник] / [за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Онiщенко]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

УДК 340.12

М. І. ПОВОРОЗНЮК

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОЗОВІВ ЗА ВИДАМИ

Досліджуються проблемні питання, пов'язані із визначенням видів адміністративних позовів на сучасному етапі розвитку теорії адміністративного судочинства. Звертається увага на доцільність використання особливостей співвідношення матеріально-правового та процесуально-правового елементів позовної заяви для правильної класифікації адміністративних позовів за видами.

© **ПОВОРОЗНЮК Микола Іванович** – аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України